

Юліана ТАТЬЯНИНА

БАРОКОВІ ПАНЕГІРИКИ АТАНАСІЮ ШЕПТИЦЬКОМУ В КОНТЕКСТІ РЕЛІГІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІІ СТОЛІТТЯ: АВТОРИ І КОНТЕКСТИ СТВОРЕННЯ

Схарактеризовано постаті авторів барокових панегіриків на честь Атанасія Шептицького, львівського владики і київського митрополита (1715–1746). Виявлено, що вони створені на тлі процесу формування конфесійної ідентичності та репрезентують релігійну культуру Унійної Церкви першої половини ХVІІІ ст.

Ключові слова: Атанасій Шептицький, бароко, панегірик, Унійна Церква.

Іван Франко стверджував, що “історик літератури повинен бути істориком цивілізації свого народу й історію літератури повинен трактувати, як складову і то суттєву, хоча не єдину, історію цивілізації”¹. Без сумніву, деякі писемні джерела постулюють цивілізаційний вибір того географічного простору, в межах якого вони створені. Проте не варто забувати про суб’єктивність писемного джерела, особу його автора та контекстуальне тло, яке впливало на творення джерельного наративу. На думку І. Франка, перед дослідником виникає непросте завдання сконструювати багатогранну модель змісту писемного джерела, врахувавши всі названі аспекти.

Ранньомодерний період історії України дуже добре надається для застосування франкового бачення міждисциплінарних досліджень писемних джерел, оскільки українські землі перебували на межі двох цивілізацій, між Сходом і Заходом². У цьому контексті панегіричні твори, присвячені главі Унійної Церкви першої половини ХVІІІ ст., – надзвичайно цікаві джерела, які яскраво відображають тогочасну писемну й релігійну культуру.

Актуальність цієї тематики зумовлює те, що, по-перше, в українській історіографії відсутні фахові джерелознавчі дослідження традиції латино- та польськомовних панегіриків ХVІІІ ст., присвячених унійним єпископам та митрополитам; по-друге, перспективністю новаторських досліджень на основі літературних пам’яток процесу формування конфесійної ідентичності та ментальності як мирян, так і духовенства Унійної Церкви ХVІІІ ст. Мета – проаналізувати вплив окремих складових релігійного дискурсу першої половини ХVІІІ ст. на барокові панегірики

¹ “...historyk literatury musi być historykiem cywilizacji swego narodu i dzieje literatury traktować musi jako część i to bardzo wybitną, chociaż nie jedyną, część dziejów cywilizacji”, – *Franko I. Etnologia i dzieje literatury // I. Franko // Pamiętnik Zjazdu literatów i dziennikarzy polskich. – Lwów: nakł. uczestników Zjazdu, 1894. – Т. 1. – S. 6.*

² Йдеться про концепт Ігоря Шевченка викладений у: *Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом: нариси з історії і культури до початку ХVІІІ ст. // І. Шевченко. – Львів, 2001. – 247 с.*

1716, 1721, 1747 рр., присвячені львівському владиці та київському митрополитові Атанасію Шептицькому (1715–1746).

Починаючи від проголошення Берестейської унії, упродовж двох наступних століть на українських землях між конфронтуючими “Slavia Orthodoxa” та “Slavia Latina” зміцнювався новий культурно-релігійний простір – “Slavia Unita”. Поняття культурно-релігійного простору – історіографічний концепт італійського дослідника Рікардо Піккіо. Йдеться про аналіз слов’янських суспільств з урахуванням етнічних, культурних, мовних, релігійних чинників. Він потрактував поняття “Slavia” як культурну і релігійну єдність простору західних (чехів, поляків, словаків), південних (болгар, сербів, чорногорців) і східних (українців, росіян, білорусів) слов’ян³. На його думку, впродовж XV ст. відбувалося відродження православної культури в межах простору “Slavia Orthodoxa” (в умовах поразки Флорентійської унії та посилення автономістських тенденцій розвитку слов’янських Церков після падіння Візантійської імперії)⁴. У XVI ст. культурно-релігійний простір “Slavia Orthodoxa” протистояв наступальному розвитку протестантизму й постридентського католицизму в межах “Slavia Latina”⁵. Конфронтація цих двох просторів дослідник розумів як “розділення історичного об’єднання слов’ян на дві частини, належних до юрисдикції Східних Православних Церков (Slavia Orthodoxa) та Римської Церкви (Slavia Romana)”⁶. У сучасній українській історіографії в дослідженнях церковної історії ці концепти застосовує Ігор Скочиляс. Зокрема він активно використовує нове для українських істориків поняття культурно-релігійного простору “Slavia Unita”⁷.

Становлення культурно-релігійного простору “Slavia Unita” відбувалося за складних соціополітичних обставин, було суперечливим та конфліктним, але водночас і діалогічним. Історіографія подає співіснування або протистояння латинників,

³ *Піккіо Р.* История древнерусской литературы // Р. Піккіо // [пер.: И. Дергачевой, С. Яковенко]. – Москва, 2002. – С. 14.

⁴ Там же. – С. 128.

⁵ Там же. – С. 242.

⁶ [division of historical Slavdom into two main areas belonging to the jurisdiction of the Eastern Orthodox Churches (Slavia Orthodoxa) and to that of the Roman Church (Slavia Romana)]. – *Picchio R.* Guidelines for a Comparative Study of the Language Question among the Slavs // R. Picchio // Picchio R., Goldblatt H. Aspects of the Slavic Language Question. – New Haven: Yale Concilium on International and Area Studies, 1984. – Vol. 1: Church Slavonic. – P. 1.

⁷ *Скочиляс І.* Біля джерел унійного тріумфалізму: релігійна програма Холмської єпархії як Slavia Unita (друга половина XVII ст.) // І. Скочиляс // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність; [відп. ред. М. Крикун, заст. відп. ред. О. Серета]. – Львів, 2006–2007. – Вип. 15: Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича. – С. 334–345; *Скочиляс І.* Біля джерел замойського тріумфалізму: “Synodus Dioecisana Vladimiriensis” 1715 року та його релігійна програма // І. Скочиляс // Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. – Lublin, 2007. – № 5. – S. 139–203; *Скочиляс І.* Релігія та культура Західної Волині на початку XVIII ст. За матеріалами Володимирського собору 1715 р. // І. Скочиляс. – Львів, 2008; *Скочиляс І.* Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус // І. Скочиляс. – Львів, 2010; *Skoczylas I.* Sobory eparchii chełmskiej XVII wieku. Program religijny Slavia Unita w Rzeczypospolitej // I. Skoczylas. – Lublin, 2008; *Skoczylas I.* Slavia Unita: the Cultural and Religious Model of the Archdiocese of Kiev in the Seventeenth and Eighteenth Centuries (the Discussion on Christian Heritage on the Nations of Eastern Europe) // I. Skoczylas // East-Central Europe in European History: Themes and Debates; [ed.: J. Kłoczowski, H. Łaskiewicz]. – Lublin, 2009. – P. 243–254.

православних й уніатів Речі Посполитої в категоріях “арифметики смерті”⁸. Значно продуктивнішим видається позаконфесійний та аполітичний підхід, коли дослідник зосереджує увагу на тому, якою саме була унійна традиція на українських землях. У зв’язку з цим виявляється цікавий терен вивчення регіональної специфіки Унійної Церкви XVIII ст. – Львівська єпархія (Галичина, Поділля і Брацлавщина), яка пізно (1700) прийняла унію. Митрополит Атанасій чи не найбільше спричинився до того, щоб реформи, проголошені Замоїським собором 1720 р., були реалізовані на теренах Київської митрополії.

Владика Атанасій та автори присвячених йому панегіриків належали саме до згаданого культурно-релігійного простору “*Slavia Unita*”. Конфесійна ідентичність та ментальність – це дві складові, вивчення яких дає ключ до розуміння сутності цього простору в XVIII ст. Допоміжний інструмент сучасних історичних досліджень конфесійної ідентичності – історіографічний концепт “конфесіоналізації” (як співпраця Церкви і держави)⁹. Він розкриває сутність змін у структурі інституційних відносин між церковною адміністрацією та мирянами. Серед цих змін треба відзначити перегляд догматичної основи релігії та модернізацію релігійної культури. Зазначене поняття застосовують для характеристики релігійних явищ середини XVI – першої половини XVIII ст. Одним із них була Реформація, що стала для ранньомодерного християнства не лише релігійним, а й суспільно-політичним викликом. Те, як Церква намагалася відповісти на нього, трактують по-різному. Концепт “контрреформації” вперше сформулював у 1776 р. лютеранський історик Йоганн Пюттер¹⁰. У XIX ст. його підхопив Леопольд фон Ранке, який розглядав контрреформацію як реакцію на виклик протестантизму¹¹. Вільгельм Мауренбрехер увів до історіографії термін “католицька реформація”¹². Саме цю концепцію розвинув Губерт Єдін в есеї “Католицька Реформація чи Контрреформація”¹³. Новий погляд на згадані релігійні процеси запропонували німецькі дослідники Вольфранг Райнгард, Ернст Цеєден та Хайнц Шіллінг. Е. Цеєден стверджував, що у другій половині XVI ст. кальвінізм, католицизм та лютеранство поклали в основу організації церковних спільнот конфесійну ідентичність, а процес формування ідентичності він означив терміном “конфесіоналізація”¹⁴. В. Райнгард та

⁸ Довбищенко М. Римо-католицьке суспільство Волині та Уніатська Церква кінця XVI – першої половини XVII ст. // М. Довбищенко // *Kościół wschodnie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku. Zbiór studiów*; [red.: A. Gil, J. Kłoczowski]. – Lublin, 2005. – С. 39; Яковенко Н. Реформа грецької церкви: унія, оновлення православ’я // Н. Яковенко // *Історія української культури: у 5 т.* – Київ, 2001. – Т. 2: Українська культура XIII – першої половини XVII ст. – С. 446.

⁹ Каріков С. Особливості Лютеранської конфесіоналізації в Німеччині раннього нового часу // С. Каріков // *Наука. Релігія. Суспільство.* – 2009. – № 3. – С. 197.

¹⁰ Мякшин В. [Рец. на кн.]: Bedouelle G. *The Reform of Catholicism, 1480–1620.* – Toronto: Pontifical Institute of Medieval Studies, 2008. – 172 p. // В. Мякшин // *Вестник Православного Свято-Тихоновського гуманітарного університета.* – Москва: Изд-во ПСТГУ, 2009. – Т. 4(28). – С. 75. – (Серія 1: “Богословие. Философия”).

¹¹ Там же.

¹² Там же.

¹³ O’Malley J. *Trent and all that: renaing catholicism in the early modern era* // J. O’Malley. – Harvard University Press, 2002. – P. 63.

¹⁴ Lotz-Heumann U. *The concept of “confessionalization”: a historiographical paradigm in dispute* // U. Lotz-Heumann // *Memoria y Civilización.* – Navarra, 2001. – N 4. – P. 94.

Х. Шіллінг застосували його не лише до церковної, а й соціальної історії¹⁵. Сучасні історіографічні тенденції передбачають застосування зазначеного концепту щодо певних явищ української релігійної культури¹⁶.

Унійна Церква першої половини XVIII ст. змусила мирянина чітко визначити межі власної конфесійної ідентифікації. Їх контури нав'язували за допомогою катехитичної освіти, кодифікації на церковних соборах словесних зразків сповідань віри, контролю за літургійними практиками, регулярної візитації парафій, чітко визначеної процедури відбору кандидатів на висвячення за певними критеріями тощо. Цей процес можна простежити на основі документів єпархіальних соборів, частину яких вже опубліковано¹⁷.

Автори панегіриків чітко засвідчували конфесійну належність до Унійної Церкви та водночас возвеличували її главу. Авторами польськомовних панегіриків 1716, 1721, 1747 рр. та латиномовного панегірика 1747 р. були три особи: Венедикт Котвицький, Йосиф Нарольський та Мойсей Богачевський. Й. Нарольський та М. Богачевський – представники василіанського монашого чину¹⁸. Період від 1743 р. до першого поділу Речі Посполитої – час найбільшого розквіту василіанської чернечої спільноти¹⁹. Василіани активно розвивали друкарство (їх друкарні діяли у Вільні, Жировцях, Мінську, Почаєві, Супраслі та Уневі)²⁰.

Автор латиномовного панегірика о. Мойсей – довголітній дорадник і помічник Атанасія Шептицького, ігумен Святоюрського монастиря у Львові та генеральний намісник Львівсько-Галицько-Кам'янецької єпархії, згадав себе один раз на початку тексту²¹: “Розпочато панегіричне восхвалення, створене на хвалу преосвященного,

¹⁵ Lotz-Heumann U. The concept of... – P. 94.

¹⁶ Дмитриев М. Церковные братства Киевской митрополии в конце XVI в.: результат “православной конфессионализации”? // М. Дмитриев // Сравнительная история: методы, задачи, перспективы: сб. статей // [отв. ред. М. Парамонова]. – Москва, 2003. – С. 133–153; Конфессионализация в Западной и Восточной Европе в раннее Новое время. Доклады русско-немецкой научной конференции 14–16 ноября 2000 г. // [под ред. А. Прокопьева]. – Санкт-Петербург, 2004; Плохий С. Наливайкова віра: козацтво та релігія в ранньомодерній Україні // С. Плохий. – Київ, 2005; Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. // Н. Яковенко. – Київ: Критика, 2005. – 581 с.

¹⁷ Собори Львівської єпархії XVI–XVIII століть // [упоряд. та істор. нарис І. Скочиляса]. – Львів, 2006; Генеральні візитації церков і монастирів Володимирської унійної єпархії кінця XVII – початку XVIII століть: книга протоколів та окремі описи // [упоряд. та істор. нарис: А. Гіля, І. Скочиляса]. – Львів, 2012. – 279 с.

¹⁸ Див. також: Тат'яніна Ю. Топічна структура польськомовних панегіриків Атанасію Шептицькому 1716, 1721, 1747 років // Ю. Тат'яніна // Acta studiosa historica: [зб. наук. праць // відп. ред. А. Вулочин]. – Львів: В-во УКУ, 2013. – С. 75–89; Тат'яніна Ю. Українська фунеральна традиція середини XVIII ст. (латинимовний панегірик 1747 р. на честь Атанасія Шептицького) // Ю. Тат'яніна // Історія релігій в Україні: науковий щорічник // [упоряд.: О. Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич]. – Львів: Логос, 2013. – Кн. 1: Історія. – С. 220–229.

¹⁹ Стоцький Я. Чин Св. Василя Великого від Берестейської унії до Добромільської реформи // Я. Стоцький // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2010. – Вип. 29. – С. 18.

²⁰ Стоцький Я. Чин Св. Василя Великого... – С. 18.

²¹ Via aeternitatis per januam mortis patefacta aviatae soleae pie defuncti illustrissimi excellentissimi reverendissimi domini, D. Athanasii in Szeptyce Szeptycki Dei, & Sae Sedis Apostolicae Gratia archi-episcopi Kijowiensis, metropolitae totius Russiae, episcopo Leopoliensis, Haliciensis, Kamencensis, & c. abbatis Kijowo-Peczariensis, Uniowiensis, & c. eundem ad finem ultimum cum funebri pompa deducens Leopoli, anno 1747. Die 19 Januarii // Львівська національна наукова

благочестиво померлого архієпископа, достойним і побожним отцем Мойсеєм Богачевським, офіціалом й ігуменом [обителі] Святого Георгія чину Святого Василя... вночі серед саява світла воскових свічок”.

Найповніші біографічні відомості про автора уклав протоархимандрит василіанського чину Гераклій Лісанський²². М. Богачевський народився близько 1696 р. у с. Підкамінь²³, студіював богослов'я у Львові²⁴. У 1731 р. він прийняв монаший постриг у Святоюрському монастирі, змінивши ім'я Михайло на Мойсей²⁵. Проте, за свідченням протоархимандрита, його відраховано з новіціату через якісь публічні виступи²⁶. Митрополит Атанасій заступився за нього в 1732 р. Після цього о. Мойсей деякий час виконував обов'язки проповідника, пізніше – настоятеля львівського монастиря Св. Іоана Богослова та Успенського ставропігійного храму²⁷. Невдовзі його номіновано генеральним намісником й за 10 років переведено до Львівського офіціалату, який він очолював протягом 4 років²⁸. Згодом на Генеральній Берестейській капітулі о. Мойсея обрано генеральним консультором на чотирирічний термін²⁹. Цей період його життя схарактеризовано дуже негативно. Отець Гераклій писав, що отець Мойсей не дотримав обітниць – не змагатися за церковні й монаші уряди. Пройгнорувавши настанови ігуменів, він почав домагатися вакантної посади овруцького архимандрита, особисто змовляючись із представниками світської еліти, задобрюючи їх дарами. Зокрема консультор передав 7 тис. злотих львівським монахиням ордену Св. Бенедикта, щоб з їх допомогою здобути прихильність міністрів та сенаторів Польського королівства, адже чимало зі згаданих монахинь доводилися їм родичками. Крім того, о. Мойсей конфліктував із провінційним настоятелем Сильвестром Коблянським (1747–1751), за що навіть духовний суд його покарав. Незважаючи на це, в 1751 р. він став настоятелем василіанського монастиря у Вінниці (не уточнюється якого саме). Цей період охарактеризовано не менш негативно. Згідно з тим же донесенням, о. Мойсей рідко перебував в обителі, часто бував у світських закладах, віддаючись грі в кості, не дбав про монастир, розголошував мирянам про недоліки ченців³⁰. Разом з іншими іноками василіанського монастиря у Вінниці він брав участь у Почаївській провінційній капітулі під головуванням Гераклія Лісанського. На ній, після виборів керівників провінцій, о. Мойсея настільки охопила меланхолія, що аби не вчинив самогубства, його треба було віддати під варту. Втікши до лісу, він у женців, на яких натрапив, вирвав серпа і підніс до горла, маючи намір зарізати себе³¹. Цьому

бібліотека України ім. В. Стефаника. Відділ рідкісної книги (далі – ЛННБ. Відділ рідкісної книги). – Ст. 33352. – Арк. 3.

²² *Informatio de Monacho Basiliano Moyse Bohaczewskyj, eiusque sat movimentosa vita et activitate et de causis recursus; scribit Protoarchimandrita Ordinis // Litterae Basilianorum in terries Ucrainae et Bielarusjae.* – Romae, 1979. – Vol. 2: 1731–1760. – P. 247–250.

²³ *Ibid.* – P. 247.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ *Ibid.*

²⁶ *Ibid.* – P. 248.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.*

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Informatio de Monacho Basiliano Moyse Bohaczewskyj...* – P. 248.

³¹ *Ibid.* – P. 248.

завадили монахи, які наздогнали його, при цьому він поранив їм серпом руки. У супроводі двох отців його відправили до вінницького монастиря, який він згодом покинув³². Про його подальшу долю більше нічого не відомо.

У фрагменті назви польськомовного панегірика 1747 р. читаємо, що його написав “Венедикт Котвицький, викладач богослов’я, генеральний проповідник”³³. Отець Венедикт належав до латинського ордену бернардинів, вивчав історію, писав вірші, був відомим католицьким письменником і духовним провідником. У 1734 р. він став ченцем бернардинської обителі в Лежайську (зараз на території Польщі), згодом вивчав філософію і богослов’я, а в 1741 р. склав іспити на викладача³⁴. Упродовж трьох років він працював викладачем філософії в Заславлі та дефінітором Руської провінції (1751), генеральним візитатором (1755) і двічі (1757–1760, 1766–1769) – провінціалом Великопольської провінції³⁵, помер 8 серпня 1781 р. у Заславлі. Дослідникам відомо про щонайменше дев’ять його творів³⁶.

Панегірик 1716 р. написаний “Нарольським, блискучим богословом”³⁷. Панегірик 1721 р. також авторства “о. Йосифа Нарольського, речника єпископського, і кафедрала Львівського”³⁸. Він був дуже плідним автором, непересічним богословом

³² *Informatio de Monacho Basiliano Moyses Bohaczewskyj...* – P. 249.

³³ *Otwarta droga do nieśmiertelney sławy oyczystey podkowie J. W. I. MCI Xiędza Athanazego Szeptyckiego arcy-biskupa Kijowskiego, Lwowskiego, Kamienieckiego, y Halickiego, biskupa, metropolity całej Rusi, & c. przy ostatniej życia tamie, y terminie w akommodowanym stylu do załosney ciała iego dedukcyi nagotowana, lecz dla niektórych przyczyn do skutku požadanego nieprzywiedziona, teraz zaś powtornym zapędem z pod drukarskiej prassy wyprowadzona. A wielkiemu iey wielkich śladow sukcesorowi J. W. IMSCI panu Antoniemu z Olbrachcic Bielskiemu Rapsztynskiemu & c. staroscie, pod nogi fundatorskie rzucona. Przez X. Benedykta Kotwickiego theologii lektora, kaznodzieie generalnego. Roku ktorego Bog y Człowiek zamknięte otrorzywszy nieba otwata do nich ucznił drogę 1747. We LWOWIE w Drukarni Kollegium Soc. Jesu. // ЛННБ. Відділ рідкісної книги. – Ст. 33475.*

³⁴ *Єршов В. “Золотий вік” друкарства у Бердичеві // В. Єршов // Волинь. Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Житомир, 1997. – № 1. – С. 113.*

³⁵ Там само.

³⁶ Там само.

³⁷ *Meta infulati honoris illustrissimo ac reverendissimo domino Athanasio Szeptycki, Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopo Leopoliensi, Haliciensi, Camenecensi, abbati Unioviensi etc. In alto D. Georgii Martyris, ecclesiae suae cathedralis, monte, illustrissimis majorum suorum, et virtutum propriarum, meritorumq; in Deum, ac [...]riam: autiae quoq; Szeptycciorum So[...] Leae vestigiis ac Cruce demonstrata, necnon gentilitia praeduce sagitta, in solemnibus magnorum hospitum congressu, ad publicum gaudentis ecclesiae, Russiae, religionis ac populi applausum, [...]em gliriosissime in caelum assumptionis Virginis Deiparae pompam, praefixa, [...] Latino tum polonico idiomate: votiva panegyri, [...]em Narolski, theologum consummatum, [e]xposita anno: quo verbum suam in terras fixit metam, [...] 6 mense Augusto Die Leopoli, Typis Confraternis SSS. Trinitatis // Biblioteka im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie. – Dział starych druków. – P–18–f–373–5.*

³⁸ *Sława niesmiertelnosc znaczącego imienia iasnie wielmożnemu, IMSCI oycu Athanazemu Szeptyckiemu, z Łaski Boskiej, y Stolice S. Apostolskiej episkopowi Lwowskiemu, Halickiemu, y Kamięncu Podolskiego, archimandrycie Uniowskiemu. W herbownych krzyza, podkowy, y strzały ozdobach przy szczęśliwym do katedry Kamięncu Podolskiego ingressie, y seymiku na tenczas synow koronnych agituiacym się, publicznym przez o. Iozefa Narolskiego, O. D. B. M. kaznodzieię episkopskiego, y katedralnego lwowskiego w roku Pańskim 1718. Ogłoszona, a teraz przy doroczney patrona iego, Athanazego S. Rewolucyey, inter festivos gratularios applausus ponowiona. Roku, w którym; przedwieczne słowo, swiatu sławę ogłosiło 1721 Mense Majo, die 2 V. S. we Lwowie w Drukarni Brackiej SSS. Troycy // ЛННБ. Відділ рідкісної книги. – Ст. 5544.*

та відомим проповідником. За неповними даними, з-під його пера вийшло щонайменше шість творів, із них три – панегирики³⁹.

Адресат панегириків – Атанасій Антоній Шептицький народився 1686 р. у родовому маєтку Шептицьких (с. Вошанці Самбірського р-ну Львівської обл.). Майбутній унійний владика навчався у Львівській колегії театинів. Згодом, 1710 р., він став священником, а 1713 р. – унівським архимандритом⁴⁰. Привілеєм Августа II від 17 квітня 1715 р. о. Атанасій номінований кандидатом на єпископство, згодом, у травні того ж року, його кандидатуру затверджено⁴¹. Іван Рудович охарактеризував владика Атанасія як захисника парафіяльного клиру та мецената, який піклувався про здібних учнів Львівської театинської колегії⁴².

Атанасій Шептицький активно переймався проблемою переходів вірних Унійної Церкви на латинство. У 1718 р. він звернувся до Папської курії, вимагаючи заборони конверсії вірних⁴³. У січні 1716 р. владика Атанасій зверненням до князя Кароля Станіслава Радзивила заступився за унійне духовенство Калуського староства, яке примушували сплачувати військову контрибуцію⁴⁴. Проблемі утисків унійного духовенства присвячене також послання владика Атанасія від 21 серпня 1716 р. із засудженням світського свавілля над священниками⁴⁵.

Важливою подією, яка визначила напрям діяльності владика, став Замоївський собор 1720 р. Згідно з артикулами собору духовенство приймало ісповідання віри за формулою папи Урбана VIII (з “*filioque*”)⁴⁶. Також впорядковано адміністративні повноваження митрополита, єпископів, їх представників⁴⁷ та реорганізовано інститут генеральних візитацій парафій (мали проводитися щороку або щодва)⁴⁸. Першою спробою раціонального поєднання замоївських постанов із реаліями унійних єпархій стала видана 1732 р. в Уневі грамота митрополита з пастирськими настановами про відновлення розпочатої 1730 р. генеральної візитації (до грамоти приєднано інструкцію)⁴⁹. Взірцем для продовження візитації єпархії названо квестіонар, схвалений у 1720 р. Митрополит вимагав від єпископських комісарів інформації про фінансовий стан духовенства, дотримання замоївських постанов щодо душпастирських практик, надав їм додаткові повноваження на право покарання винних серед клириків (під час проведення візитації, залежно від провини, справа могла бути спрямована до консисторського суду у Львові)⁵⁰.

У 1729 р. владика Атанасій став наступником Лева Кишки на митрополичому престолі. Період його архиєпископського служіння пов'язують із поширенням латинських

³⁹ Bibliografia Polska. – Т. 23. – Ser. 12. – S. 43 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/indeks/31103.html>

⁴⁰ Назарко І. Київські і Галицькі митрополити: біографічні нариси (1590–1960) // І. Назарко. – Рим: ОО. Василяни, 1962. – С. 89.

⁴¹ Скоцильс І. Галицька (Львівська) єпархія... – С. 616.

⁴² Рудович І. Коротка історія Галицько-Львівської єпархії // І. Рудович. – Жовква, 1902. – С. 41.

⁴³ Скоцильс І. Галицька (Львівська) єпархія... – С. 401.

⁴⁴ Там само. – С. 365.

⁴⁵ Там само. – С. 366.

⁴⁶ Федорів Ю. Замоївський Синод 1720 р. // Ю. Федорів. – Рим, 1972. – С. 26.

⁴⁷ Там само. – С. 45–51.

⁴⁸ Там само. – С. 47.

⁴⁹ Скоцильс І. Галицька (Львівська) єпархія... – С. 619.

⁵⁰ Собори Львівської єпархії... – С. 351.

запозичень у руській унійній традиції або латинізації. На думку Софії Сенік, під терміном “латинізація” потрібно розуміти впровадження латинських елементів до літургійних практик, ментальності мирян, духовенства і церковної ерархії будь-якої Східної Церкви та в її церковне законодавство⁵¹. Також дослідниця вважає, що Замойський собор затвердив лише кілька відхилень від східної традиції і ці відхилення вже побутували серед мирян як елементи культури⁵², позаяк у цей час польська (латинська) культура була розвиненішою (тому її перемога логічна)⁵³. Латинські нововведення спровокували зростання невдоволення членів Ставропігії, один з яких написав віршовану польськомовну сатиричну поему на митрополита. Її опублікував Антін Генсіорський (початок тексту втрачено). “Сатира на митрополита Афанасія Шептицького” репрезентує його в образі Мельпомени. На початку описана урочиста хода Мельпомени зі свитою. Усі її настільки шанують, що “стеляться під її пишні ноги”, вона дуже хитра і кропилом усім очі заприскала⁵⁴ (символ латинських нововведень⁵⁵). Гостру опозицію спричинило небажання Львівської Ставропігії втрачати автономію. Конфлікт із братчиками загострився упродовж 1730-х років, коли з ініціативи владики проведено виправлення призначених для видання богослужбових книг⁵⁶.

Одна з найважливіших подій часів архиєрейського служіння владики – утворення в 1743 р. Руської провінції Чину святого Василя Великого⁵⁷. Згодом проведено ревізію василіанських монастирів (особливо тих, які не могли утримувати щонайменше вісім ченців). Відтак, частину обителів об’єднано або ж зачинено⁵⁸. У 1743 р. провінція мала 195 монастирів, а в 1772 р. – лише 144⁵⁹. За іншими даними, в з’єднаній Церкві василіанське чернецтво на 1772–1773 рр. мало 178 монастирів⁶⁰.

Владика Атанасій помер у Львові в 1746 р. Його ім’я згадано в пом’янику Святоюрського собору (друга половина XVIII – перша половина XIX ст.)⁶¹. Під заголовком “Упокой Господи души боголюбивых епископовъ” навпроти 1746 р. вміщено “преосвященнаго Афанасія Шептицькаго митрополиту и епископа Львовскаго”⁶². Єдина справа, яку він не встиг закінчити, – побудова собору Св. Юра (митрополит залишив кошти на нього)⁶³.

Наступна складова – конфесійна ментальність – тісно пов’язана з таким напрямом історичних досліджень, як історія ментальності. У 1929 р. французькі історики Марк Блок і Люсьєн Февр, розпочавши видавати “Аннали економічної та соціальної історії”, започаткували новий підхід до історичних досліджень. Він полягав у тому,

⁵¹ Сенік С. Латинізація в Українській Католицькій Церкві // С. Сенік. – Люблін: Свічадо, 1990. – С. 3.

⁵² Там само. – С. 18.

⁵³ Там само. – С. 20.

⁵⁴ Генсіорській А. Сатира на митрополита Афанасія Шептицького // А. Генсіорській // Юбилейный сборник вь память 350-лѣтія Львовскаго Ставропигіона. – Львовь, 1937. – Ч. 2. – С. 38.

⁵⁵ Там же. – С. 43.

⁵⁶ Скоцильс І. Галицька (Львівська) епархія... – С. 286.

⁵⁷ Стоцький Я. Чин Св. Василя Великого... – С. 17.

⁵⁸ Нарис історії Василянського Чину Святого Йосафата. – Рим: В-во ОО. Василян, 1992. – С. 206.

⁵⁹ Там само.

⁶⁰ Стоцький Я. Чин Св. Василя Великого... – С. 17.

⁶¹ Скоцильс І. Галицька (Львівська) епархія... – С. 188.

⁶² Архив Юго-Западной России. – Киев, 1904. – Т. 12. – Ч. 1. – С. 481.

⁶³ Рудович І. Коротка історія... – С. 43.

щоби “вивчати історичну Людину у всіх її проявах і взаємодіях, у географічно-природному середовищі, господарських, політичних, соціальних і культурних взаєминах, повсякденному житті з його ритуалами і забобонами”⁶⁴. Відбувся методологічний перехід від історії “великої людини” до історії “малої людини”. На думку Петера Дінцельбахера, “історія ментальності – це більше, ніж історія ідей і духовного розвитку, яка вивчає інтелектуальні концепції еліт чи окремих мислителів, більше, ніж історія емоцій та уявлень, які творять (хай навіть і головні) частини історичних ментальностей, більше ніж історія культури й побуту, яка лише надає (хай навіть і вкрай потрібну) попередню інформацію”⁶⁵. Жак Ле Гофф відзначив розмитість предмета історії ментальності, що є міждисциплінарним предметом, – “історією на перехресті”, або ж “двозначною історією”⁶⁶. Найвідоміші праці цього напрямку досліджень – монографії: М. Блока⁶⁷, Ж. Ле Гоффа⁶⁸ та Емануеля Ле Руа Ладюрі⁶⁹. Подібних за методикою студій більше і в сучасній українській історіографії⁷⁰.

Перша половина XVIII ст. дуже перспективна до використання саме методики історії ментальності. Вадим Скуратівський вдало підсумував особливості періоду кінця XVI – середини XVIII ст.: “Україна, яка палає у вогні зовнішніх та внутрішніх воєн, безнадійно розсипається у великих та малих «руїнах», потерпає від «анархоєготичної» (Ярослав Дашкевич) поведінки чи не всіх протагоністів тогочасної суспільної драми, була на силі створити неозору суму розмаїтих культурних явищ”⁷¹.

Інституційне зміцнення Унійної Церкви впродовж XVIII ст. супроводжував процес формування конфесійної ментальності мирян, що стало яскравим культурним явищем епохи. Адже вища унійна єрархія, підпорядкована Апостольській столиці, прагнула укорінити у свідомості мирян процес “повернення обличчям до Рима”. На основі панегіричних творів його можна простежити через словосполучення “з Божої і Святого Апостольського престолу милості” або “Святої Апостольської столиці”. У початкових рядках назви панегірика 1716 р. наведено класичну формулу величання

⁶⁴ *Зашкільняк Л.* Сучасна світова історіографія // Л. Зашкільняк. – Львів: ПАІС, 2007. – С. 34.

⁶⁵ *Історія європейської ментальності* // [за ред. П. Дінцельбахера; перекл. з нім. В. Кам’янець]. – Львів, 2004. – С. 21.

⁶⁶ *Господаренко О.* Жак Ле Гофф: Антропологічний підхід до вивчення ментальності // О. Господаренко // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Миколаїв, 2010. – Т. 121. – Вип. 108. – С. 128.

⁶⁷ *Блок М.* Короли-чудотворцы. Очерк представленный о сверхъестественном характере королевской власти, распространенных преимущественно во Франции и в Англии // М. Блок. – Москва, 1998. – 712 с.

⁶⁸ *Ле Гофф Ж.* Середньовічна уява // Ж. Ле Гофф // [перекл. з франц. Я. Кравець]. – Львів, 2007. – 346 с.

⁶⁹ *Ле Руа Ладюри Э.* Монтайю, окситанская деревня (1294–1324) // Э. Ле Руа Ладюри. – Екатеринбург, 2001. – 544 с.

⁷⁰ *Присяжнюк Ю.* Українське селянство Наддніпрянської України: соціоментальна історія другої половини XIX – початку XX ст. // Ю. Присяжнюк. – Черкаси, 2007; Українське суспільство на зламі середньовіччя і нового часу: нариси з історії ментальності та національної свідомості // [відп. ред. В. Смолій]. – Київ, 2001; *Яковенко Н.* Паралельний світ: дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. // Н. Яковенко. – Київ, 2002; *Її ж.* Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII століття // Н. Яковенко. – Київ, 2012. – 470 с.; *Mediaevalia Ucrainica: Ментальність та історія ідей.* – Київ, 1992–1998. – Т. 1–5.

⁷¹ *Скуратівський В.* Феномен українського бароко // В. Скуратівський // Українське бароко. – Харків: Акта, 2004. – С. 383.

владики: “П’єдестал слави увінчаному владичою митрою, ясновельможному владиці Атанасію Шептицькому, з Божої і Апостольського престолу милості, єпископові Львівському, Галицькому, Кам’янецькому, архимандритові Унівському і так далі”⁷². У титулі панегірика 1721 р. вжито подібне величання владыки: “. . . слава [і] безсмертя значного імені ясновельможному, отцю Атанасію Шептицькому, з Божої і Святої Апостольської столиці ласки єпископові Львівському, Галицькому і Кам’янець-подільському, архимандритові Унівському”⁷³. У заголовку латиномовного панегірика 1747 р. читаємо такі рядки: “Крізь двері смерті відкрита дорога вічності прадідівської підкови благочестиво померлого найяснішого, найвизначнішого, превелебного пана Атанасія на Шептицях Шептицького, Божою і Святою апостольського престолу милістю архієпископа Київського, митрополита всієї Русі, єпископа Львівського, Галицького, Каменецького, і так далі. Настоятеля Києво-Печерського, Унівського, і так далі”⁷⁴. Латиномовний панегірик 1747 р., написаний з приводу смерті Атанасія Шептицького, доповнив віршований фрагмент під заголовком “Біль Священного Римського престолу”, в якому Атанасій характеризується як опора Апостольської столиці⁷⁵.

Останній аспект контекстуального тла появи панегіриків 1716, 1721 та 1747 рр. – їх зв’язок із традицією написання панегіриків не лише на честь представників церковної ієрархії. Студії панегіричних творів загалом досить численні як у західній⁷⁶, так і в українській історіографії⁷⁷.

⁷² *Meta infulati honoris... D. Athanasio Szeptycki... Episcopo Leopoliensi... demonstrata* // Biblioteka im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie. – Dział starych druków. – P–18–f–373–5. – P. 1.

⁷³ *Sława niesmiertelnosc znaczącego imienia... Athanazemu Szeptyckiemu... przy szczęśliwym do katedry Kamięna Podolskiego ingressie y seymiku na ten czas... agitujacym się* // ЛННБ. Відділ рідкісної книги. – Ст. 5544. – P. 1.

⁷⁴ *Via aeternitatis per januaum mortis... Athanasii in Szeptyce Szeptycki...* // ЛННБ. Відділ рідкісної книги. – Ст. 33352. – P. 1.

⁷⁵ *Ibid.* – P. 9.

⁷⁶ *Николози Р.* Петербургский панегирик XVIII века. // Р. Николози – Москва: Языки славянской культуры, 2009. – 216 с.; *Niedzwiedz J.* Nieśmiertelne teatra sławy // J. Niedzwiedz. – Kraków: Księgarnia Akademicka, 2003. – 379 s.; *Pliny’s Praise: The Panegyricus in the Roman World* // [ed. by Paul Roche]. – Cambridge, 2011. – 218 p.

⁷⁷ *Александрович В.* Нововіднайдені джерельні матеріали до біографії львівського друкаря Михайла Сльозки // В. Александрович // Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Львів, 2007. – Вип. 2. – С. 172–191; *Його ж.* “Богоявлення” новий київський графічний панегірик гетьманові Іванові Мазепі // В. Александрович // Гетьман Іван Мазепа: постать, оточення, епоха: [зб. наук. праць // відп. ред. В. Смолій]. – Київ, 2008. – С. 301–311; Барокові стемми & префациї. Гербові вірші й присвяти перемиським владикам XVII–XVIII століть // [під ред. В. Пилиповича]. – Перемишль, 2012; *Денисенко А.* Емблематичні, алегоричні та символічні сюжети в українських стародруках другої половини XVII–XVIII століть // А. Денисенко // Художня культура. Актуальні проблеми: Наук. вісник. – Київ: Хімджест, 2010. – Вип. 7. – С. 195–213; *Заваринська Х.* Образи “Києво-Печерського патерика” в агіографічних топосах і композиційних схемах гравюр українських друкованих книг XVI – першої половини XVIII століть // Х. Заваринська // Вісник Львівської національної академії мистецтв. – Львів, 2010. – Вип. 21. – С. 184–197; *Й ж.* Панегіричні топоси в гравюрах київських геральдично-емблемних стародруків першої половини XVII ст. // Х. Заваринська // Вісник Львівської національної академії мистецтв. – Львів, 2011. – Вип. 22. – С. 236–247; *Криса Б.* Пересотворення Світу: українська поезія XVII–XVIII століть // Б. Криса. – Львів, 1997; *Пилип’юк Н.* Перший панегірик Києво-Могилянської школи: його зміст та історичний контекст // Н. Пилип’юк // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1992. – Т. 224. – С. 25–43; *Просфонема: текст і контекст:* [зб. наук. праць // за ред. Б. Криси]. – Львів:

Перші згадки про мистецтво красномовства на теренах сучасної України подають Геродотові описи “скіфів-землеробів”, які за його словами, виголошували біля царського вогнища присягу цареві⁷⁸. За княжої доби елементи панегіричного жанру бачимо в текстах урочистої ораторської прози. Наприклад, “Слово про закон і благодать” митрополита Іларіона зберегло “красномовні панегірики на честь книги і книжної мудрості”⁷⁹. Крім похвали святому Володимирові Великому, у прикінцевій частині (лише в єдиному списку другої половини XV ст.) є також панегірик Ярославові Мудрому⁸⁰. Інші літературні пам’ятки з елементами панегіричного жанру – це літописи. Зокрема в “Повісті временних літ” під 1037 р., поданий “розлогий панегірик будівничій діяльності Ярослава”⁸¹, а в Галицько-Волинському літописі присутні панегіричні прослави князям Романові Мстиславовичу⁸², Данилові Романовичу та Володимирові Васильковичу⁸³. У Київському літописі під 1125 р. вміщено панегірик князеві Володимирові Мономаху⁸⁴.

Свічадо, 2013. – 324 с.; *Ситько О.* Поетика української світської новолатинської поезії доби пізнього середньовіччя та бароко: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 “Українська література” [Електронний ресурс] // О. Ситько. – Режим доступу: [http://librar.org.ua/sections_load.php?s=philology&id=2651]; *Студинський К.* Три панегірики XVII віку // К. Студинський // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1896. – Т. 12. – С. 1–32; *Шевченко-Савчинська Л.* Етикетна латиномовна поезія в українській літературі XVI–XVIII ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.01.01 “Українська література” [Електронний ресурс] // Л. Шевченко-Савчинська. – Київ, 2005. – Режим доступу: [http://librar.org.ua/sections_load.php?s=philology&id=715]; *Шевчук В.* Панегірик Богдану Хмельницькому та Івану Виговському з 1649 року // В. Шевчук // Наука і культура. Україна: щорічник. – Київ, 1996. – Вип. 29. – С. 110–119; *Його ж.* Чернігівський поет другої половини XVII – поч. XVIII ст. Іван Орновський // В. Шевчук // Сіверянський літопис: Всеукраїнський наук. журнал. – Чернігів, 2007. – № 6. – С. 53–85; *Його ж.* Про панегірик Івана Орновського “Скарбниця дорогого каміння”, присвячений І. Обідовському // В. Шевчук // Там само. – 2008. – № 3. – С. 75–82; *Цинковська І.* Панегіричні композиції Івана Мигури (за матеріалами колекції мідних гравірувальних дощок XVII–XIX ст. Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) // І. Цинковська, Г. Юхимець // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2005. – Вип. 10. – С. 184–198; *Юрчишин О.* Забута сторінка творчості гравера Іллі у XVII столітті (Ілля як майстер панегіричної гравюри) // О. Юрчишин // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1998. – Т. 236. – С. 441–445; *Яковенко Н.* Паралельний світ: дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. // Н. Яковенко. – Київ, 2002.

⁷⁸ Риторика загальна та судова: навч. посіб. // [під ред.: С. Абрамовича, В. Молдована]. – Київ, 2002. – С. 127.

⁷⁹ *Пономаренко О.* Символіка світла у “Слові про Закон і Благодать” митрополита Іларіона // О. Пономаренко // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах “Грані”. – Дніпропетровськ, 2011. – 2(76) березень–квітень. – С. 33.

⁸⁰ *Нікітенко Н.* Датування “Слова” митрополита Іларіона в контексті новітніх досліджень Софії Київської // Н. Нікітенко // Студії з архівної справи та документознавства. – Київ, 2010. – Т. 18. – С. 130.

⁸¹ Там само. – С. 129.

⁸² *Голик Р.* “Левъ, имь же половци дѣти страшаху”: стереотипи Романа Мстиславича у Галицько-Волинському Літописі, великопольській хроніці та модерній історичній традиції // Р. Голик // Княжа доба: історія і культура. – Львів, 2010. – Вип. 3. – С. 166.

⁸³ *Миненко Ю.* Емблематичний та панегіричний струмені української геральдичної поезії // Ю. Миненко // Вісник Житомирського державного університету. – Житомир, 2010. – Вип. 51. – С. 208.

⁸⁴ *Котляр М.* Володимир Мономах в історичній і поетичній пам’яті // М. Котляр // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. праць. – Львів, 2011. – Вип. 20. – С. 365.

Знаковою пам'яткою похвального мистецтва, датованою XV ст., є “Слово надгробное... Кипріану” митрополита Григорія Цамблака, виголошене в Києві близько 1409–1410 рр. у стилі плетіння слівес⁸⁵. Найвідоміші панегірики, присвячені церковній еліті, написані упродовж XVI–XVII ст., – “Просфонима” (1591)⁸⁶ на честь київського митрополита Михайла Рогози; “Свхаристіон албо Вдячність” (1632)⁸⁷ на честь Київського митрополита Петра Могили; йому ж піднесена “Евфонія веселобрячая” (1633)⁸⁸; панегірик Григорія Бутовича львівському єпископові Арсенію Желиборському (1642)⁸⁹; “Lucubratincula” на честь архієпископа Чернігівського і Новгород-Сіверського Лазаря Барановича (між 1680/1683) тощо⁹⁰. Вони укладені під впливом ідей європейського Відродження (наголос на ролі індивідуального та ролі обоженої особи в історії, вихваляння їй дарували безсмертя⁹¹), адже це був час розквіту панегіричної латиномовної поезії італійських гуманістів⁹². До нашого часу дійшло близько 70 панегіриків, присвячених Острозьким і Заславським, авторами яких були нешляхтичі⁹³. Упродовж XVI–XVIII ст. елементи панегіричного жанру бачимо у віршах гербовних клейнотів, елегіях, епітафіях, ляментях тощо. Також з'явилися оди та панегірики переважно на честь російських царів, наприклад: “Плач о преставліи великаго государя Алексея Михайловича”⁹⁴ (1676); “Торжество харьковскаго духовнаго училища”⁹⁵, присвячене Катерині II (1787) тощо.

Мовами панегіричних творів на честь львівського владики є латинська та польська. На думку Ніни Безбородько, тогочасна українська була заслабкою, щоби витримати тиск цих “престижних” мов⁹⁶. XVIII ст. – це час, коли володіння обома мовами свідчило про ґрунтовну освіту й інтелектуальну зрілість автора того чи того літературного твору. Санте Грачотті вважає, що незалежно від вибору мови, як православні, так і уніати були свідомі власного українства, а латина чи польська свідчили про відкритість до європейського Заходу⁹⁷. Автори панегіриків – високоосвічені представники монаших спільнот, які досконало володіли мовами. Вибір мови твору зумовлювався як освітою, так і культурним та соціальним середовищем, що тяжіло до західного світу, водночас зберігаючи руську ідентичність,

⁸⁵ Пелешенко Ю. Розвиток української ораторської та агіографічної прози кінця XIV – початку XVI ст. // Ю. Пелешенко. – Київ, 1990. – С. 48.

⁸⁶ Українська поезія: Кінець XVI початок XVII ст. // [упоряд.: В. Колосова, В. Крекотень]. – Київ, 1978. – С. 137–144.

⁸⁷ Українська поезія. Середина XVII ст. // [упоряд.: В. Крекотень, М. Сулима]. – Київ, 1992. – С. 174–188.

⁸⁸ Там само. – С. 62–65.

⁸⁹ Там само. – С. 204–205.

⁹⁰ Величковський І. Твори // І. Величковський. – Київ, 1972. – С. 39–53.

⁹¹ Там само. – С. 145.

⁹² Перетц В. Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI–XVIII веков // В. Перетц. – Москва, 1962. – С. 144.

⁹³ Яковенко Н. Паралельний світ... – С. 241.

⁹⁴ Українська поезія. Середина XVII ст... – С. 223.

⁹⁵ Історія української літератури: у 2-х т. – Київ, 1987. – Т. 1. – С. 130.

⁹⁶ Безбородько Н. Язык латинских трактатов украинских философов XVII века // Н. Безбородько. – Днепропетровск, 1972. – С. 125.

⁹⁷ Грачотті С. Спадок Ренесансу в українському бароко // С. Грачотті // Українське бароко. Матеріали I Конгресу Міжнародної асоціації українців (Київ, 27 серпня – 3 вересня 1990 р.). – Київ, 1993. – С. 8.

основою якої була східна Літургія та слов'яно-візантійська спадщина. Італійська дослідниця Джованна Броджі Беркофф, розглядаючи особливості українського літературного бароко, брала до уваги панегіричні твори, присвячені православній еліті⁹⁸. Цілком очевидна необхідність розширення меж барокового панегіричного канону, впровадивши до нього й панегірики представникам унійної церковної еліти. Ростислав Радишевський вважає, що латино- і польськомовні пам'ятки не варто рішучо відділяти від написаних руською мовою, адже українсько-литовські магнатські роди (часто православного походження) замовляли твори польською чи латинською (наприклад, присвячена князю Костянтиніві Острозькому “Tragedię Boleslaus Secundus Fugenes” (кінець XVI ст.) Жана Жакре; весільний панегірик на честь Яна Гербурта і Єлизавети Заславської Острозької “Erithalamium” (1601) Симона Пекаліда тощо)⁹⁹. Також дослідник вказує на важливість виокремлення національних рис української панегіричної традиції, а також перегляду ставлення до неї як продукту літературного пограниччя західної та східної культур¹⁰⁰.

Панегірики київському митрополитові Атанасію Шептицькому не існували ізольовано від православної панегіричної традиції, адже можна простежити спільні сюжети в текстах. У панегіриках на честь представників вищого православного духовенства (Леонтія Карповича¹⁰¹, Івана Василевича¹⁰², Сильвестра Косова¹⁰³) та польськомовних 1716 й 1747 р. на честь владики Атанасія¹⁰⁴ присутній спільний сюжет оплакування померлого. Необхідно відзначити також акцентування образу чеснотливого пастиря. Інший спільний мотив – звертання до парок (античних богинь смерті). Т. Шевчук ствердив, що звернення до античних богів притаманне літературі епохи Бароко (українські укладачі курсів словесності XVII–XVIII ст. не засуджували вживання імен поганських богів)¹⁰⁵. Проведення детальніших аналогій потребує окремого ґрунтовного дослідження.

Можна підсумувати, що діяльність львівського владики і київського митрополита Атанасія припала на період зміцнення позицій Унійної Церкви, коли більшість українців і білорусів стали католиками східного обряду (уніатами). Саме владики Атанасій зумів повернути львівське владцтво й унійну частину Київської митрополії “обличчям до Заходу”. Він успішно реалізував програму зміцнення культурно-релігійного простору “Slavia Unita” через впровадження ухвал Замойського собору 1720 р. Його найважливіші ініціативи зближували моделі руської і латинської релігійної культури, водночас опонували тенденціям до відкритої латинізації киевохристиянського етносу русинів.

Панегірики 1716, 1721, 1747 рр. – ключ до ментальності освіченої унійної монашої еліти, постулювання її конфесійної ідентичності. Проте необхідно

⁹⁸ *Беркофф Дж.* Чи існує канон українського літературного Бароко? // Дж. Беркофф // Український гуманітарний огляд. – Київ, 2012. – Вип. 16–17. – С. 9–54.

⁹⁹ *Радишевський Р.* Роль польського посередництва у формуванні барокової літератури // Р. Радишевський // Українське бароко. – Харків, 2004. – Т. 2. – С. 82.

¹⁰⁰ Там само. – С. 69–123.

¹⁰¹ Українська поезія: Кінець XVI ст... – С. 166.

¹⁰² Там само. – С. 349.

¹⁰³ Українська поезія. Середина XVII ст... – С. 96.

¹⁰⁴ *Meta infulati honoris...* 1716. – Р. 2.; *Kotwicki B.* *Otwarta droga...* – Р. 2, 5, 9.

¹⁰⁵ *Шевчук Т.* Коловорот як принцип композиції “Ляменту” // Т. Шевчук // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного у-ту. – Ізмаїл, 2008. – Вип. 24. – С. 125.

відзначити, що такий погляд на них можливий тільки з певними застереженнями. Ці тексти зберегли лише майстерні літературні конструкції, притаманні для тогочасної писемної культури. Ми не можемо з певністю вважати, що вони відображають те, як насправді їх автори уявляли своє місце в системі координат тогочасного релігійного дискурсу. Проте на їх основі дослідник має змогу вивчити панегіричну традицію присвяти в унійній релігійній культурі, а також уявлення про ідеального пастиря та безсмертну славу видатної, померлої особи. Автори панегіриків – впливові представники тогочасних чернечих спільнот. Через свої тексти вони уславили й увіковічили пам'ять про одного з активних ініціаторів і творців процесу формування конфесійної ідентичності мирян Унійної Церкви першої половини XVIII ст.

Панегіричний жанр на українських землях розвивався в умовах співіснування/конкуренції трьох культурно-релігійних моделей – “Slavia Orthodoxa”, “Slavia Latina” і “Slavia Unita”. Тому окремі тексти цього жанру були літературною формою захисту православної “грецької” віри (з наголосом на ролі Києва як її головного центру). Інші – інструментом поширення на Схід цінностей католицизму (переважного в його польській іпостасі), а також засобом засвоєння руською етноконфесійною спільнотою ідеї Берестейської унії в її ширшому культурно-релігійному прочитанні.

Юлиана Тат'яніна. Барокковые панегірики Атанасію Шептицькому в контексте релігійної культури першої половини XVIII століття: автори і контексти створення

Представлено характеристику личностей авторів бароккових панегіриків на честь Атанасія Шептицького, львівського владьки і київського митрополита (1715–1746). Установлено, що ці літературні произведения, створені на фоні процесу формування конфесійної ідентичності, зображають релігійну культуру Унійної Церкви першої половини XVIII століття.

Ключевые слова: Атанасій Шептицький, барокко, панегірик, Унійна Церква.

Iuliana Tatianina. Baroque panegyrics in honour of Athanasii Sheptytsky in the context of the religious culture of the first half of the 18th century: their authors and circumstances of creation

The article characterises figures of baroque panegyrics in honour of Athanasii Sheptytsky, Bishop of Lviv and Metropolitan of Kyiv (1715–1746). It establishes that these literary work were written in the context of formation of confessional identity and represent religious culture of the Ukrainian Greek Catholic Church in the first half of the 18th century.

Key words: Athanasii Sheptytsky, baroque, panegyrics, the Ukrainian Greek Catholic Church.